

Salmonowicz, Stanisław

„Bayerns Weg in die Gegenwart. Vom Stammesherzogtum zum Freistaat heute”, Peter Claus Hartmann, Regensburg 1989 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 83/2, 365-367

1992

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

formuluje tu bowiem sądy dotyczące teoretycznie prawdopodobnych form uprawy roli, hodowli itp. Wygłaszane kwestie nie są jednak analizą konkretnych materiałów archeologicznych z „Ziemi Opolskiej w czasach starożytnych” i mogłyby — jako swego rodzaju wizja prahistorycznej „rzeczywistości” — odnosić się do każdego obszaru w każdej epoce europejskich pradziejów.

Do zaskakujących wniosków prowadzi porównanie rozdziału III „Ludność i siedziby Praepolan” (s. 22—46) z wcześniejszą książką autorki (L. Szafran-Szadkowska „Struktura i rozwój osadnictwa na terenie Opolszczyzny w okresie wpływów rzymskich”, Prace Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Wydział Nauk Historyczno-Społecznych, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1984). Poza bowiem kilkoma uwagami na wstępie i na zakończenie tego rozdziału, cała treść stanowi dokładne — z minimalnymi zmianami stylistycznymi i ze zmienioną kolejnością niektórych akapitów — powtórzenie dwóch głównych rozdziałów poprzedniej publikacji (L. Szafran-Szadkowska „Struktura...”, s. 26—76). Podobnym powtórzeniem jest też „Wykaz stanowisk archeologicznych z okresu wpływów rzymskich” (s. 128—141). „Wykaz...” jest zresztą ułożony według administracyjnego podziału na powiaty, nieaktualnego od 1975 r., co rodzi podejrzenie, że stanowi on kolejną edycję jakiegoś jeszcze starszego opracowania. Spośród 211 pozycji „Bibliografii” (s. 115—127) tylko trzynastcie nie było wykorzystanych we wcześniejszej pracy. Wierność została w tym wypadku doprowadzona do powielania błędów ortograficznych w cytowaniu obcojęzycznej literatury (Np. „an sassig” zamiast „ansässig” — s. 123, poz. 134; por. L. Szafran-Szadkowska „Struktura...”, s. 211, poz. 330). W sumie więc około jednej trzeciej książki, w tym cała baza źródłowa i ponad dziewięć dziesiątych literatury jest reprodukowana z poprzedniej publikacji.

Mimo powielenia podstaw faktograficznych obie książki prezentują dwa zaskakująco odmienne punkty widzenia. We wcześniejszej pracy autorka kładła nacisk na rozwój gospodarczy i społeczny. Obecnie, choć nie zostały uwzględnione żadne nowe materiały ani nie wykorzystano żadnych nowych opracowań, które mogłyby stanowić podstawę metodologiczną tak gruntownej zmiany oceny, głównym przesłaniem stała się „etyka ekologiczna” (s. 101), a żelazne narzędzia rolnicze, wcześniej główny wyznacznik postępu gospodarczego, uznano za zagrożenie dla środowiska naturalnego (s. 6). Manewr ten można wyjaśnić chyba tylko postępującym ostatnio rozwojem „paranauk” (s. 101).

Podsumowując trzeba stwierdzić, że książki L. Szafran-Szadkowskiej nie sposób uznać za rozprawę archeologiczną. Należy w niej widzieć raczej zjawisko związane „z określoną niszą ekologiczną” (s. 101) w nauce polskiej.

Wojciech Nowakowski

Peter Claus Hartmann, *Bayerns Weg in die Gegenwart. Vom Stammesherzogtum zum Freistaat heute*, Pustet, Regensburg 1989, s. 666.

W porównaniu z uprawianą od połowy XIX w. *con amore* historią Prus zainteresowania historyków niemieckich dziejami bawarskimi były o wiele mniejsze: Bawaria nie miała własnego mitu historycznego, którego nie mogły zastąpić antypruskie nastroje ludności w XIX w. To dopiero po II wojnie światowej w ramach Republiki Federalnej Bawaria uzyskała mocną pozycję, co nie pozostało bez wpływu na rozkwit badań regionalnych. Stosunkowo rzadko jednak sięgano aż po próbę przedstawienia zarysu całości dziejów bawarskich. Poza pomnikową zespo-

łową historią Bawarii pod redakcją M. Spindlera¹ wymienić tu można klasyczny zarys K. Bosla², głównie jednak traktujący o czasach dawniejszych, zwięzły zarys B. Hubensteinerja³ oraz podręcznikowe zarysy A. Krausa⁴. Obecnie spod pióra profesora z Moguncji i specjalisty dziejów bawarskich otrzymaliśmy jednotomowy zarys całości historii bawarskiej ze szczególnym naciskiem położonym na czasy nowsze, zarys, który w układzie typograficznym przypomina tzw. poznańską zwięzłą syntezę dziejów Polski. P.C. Hartmann nadał swej obliczonej na szerokie kręgi czytelnice publikacji nie tylko bardzo rygorystyczną konstrukcją całości, ale i zaopatrzył ją pieczołowitą szatą zewnętrzną, jak i aparatem naukowym ułatwiającym korzystanie z książki (bardzo szczegółowy spis rzeczy, indeksy, jak i solidny wybór informacji bibliograficznych). Zasadniczym celem autora — w przeciwieństwie do większości istniejących dotąd zarysów dziejów Bawarii — było po pierwsze stworzenie w opisie historycznym swego rodzaju równowagi między partiami poświęconymi ogólnej historii Bawarii jako całości (dla średniowiecza to zresztą nie w pełni było możliwe, bo nie istniał jeszcze czas długi bawarski elektorat) a partiami poświęconymi niezwykle nieraz skomplikowanym dziejom poszczególnych terytoriów wchodzących w skład Bawarii i to nade wszystko z punktu widzenia dzisiejszego kształtu terytorialnego Bawarii jako *landu* w Republice Federalnej. Jak wiadomo, terytorium Bawarii ulegało poważnym zmianom zarówno w okresie średniowiecza, jak i w czasach późniejszych. Stąd znaczenie tego punktu widzenia, który jednakże w ten sposób bardziej jest historią terytoriów bawarskich niż „Bawarii” jako pewnego pojęcia historycznego. Po drugie, autor nie tylko ujął dzieje Bawarii w całym jej zakresie historycznym od czasów germańskich po lata powojenne (okres 1945—1988 obejmuje aż strony 530—599)⁵, ale dążył do ujęcia nie tylko dziejów politycznych (kładąc zresztą nacisk na to, co nazwalibyśmy dziejami wewnętrznymi terytoriów bawarskich niż elektoratu bawarskiego w polityce), ale i społecznych oraz historii kościoła, kultury i nauki. Tu zanotujemy zresztą pewną niekonsekwencję w układzie książki, wynikłą zapewne z ogromnych trudności w ujmowaniu zjawisk nowoczesnej kultury (koniec XIX—XX w.). Otóż autor, który dość obszernie potraktował sprawy kultury średniowiecznej i nowożytnej, dla okresu końca XIX i XX w. ograniczył się do bardzo ogólnych uwag (s. 450—452, 491—492, 519—521, 560—562). Wydaje się, iż byłoby celowe w nowym wydaniu dzieła opracować odrębny całościowy rozdział poświęcony kulturze wieku XX.

Periodyzacja historyczna, jaką autor przyjął w swym zarysie, uwzględnia raczej procesy „długiego trwania” niż cezury ściśle polityczne, które zazwyczaj przeważają w tego typu syntezach. Część I obejmuje dzieje terytoriów ogarniętych ramami historii bawarskiej we wczesnym średniowieczu (lata 500—1200, s. 42—92) i wprowadza w epokę narodzin księstwa bawarskiego, późniejszego elektoratu. Epoka druga obejmuje lata 1200—1500 (s. 93—174), przy czym obok rozważań o ogólnym rozwoju historycznym Bawarii w szerokim rozumieniu tego słowa, otrzymujemy zarys dziejów poszczególnych terytoriów (*der Bayerische Raum, das östliche Schwaben, der fränkische Raum*), a także dzieje społeczne i dzieje kultury tej epoki ze szczególnie pieczołowicie potraktowanym problemem dziejów religijnych

¹ *Handbuch der bayerischen Geschichte* t. 1—4, München 1967—1975.

² *Bayerische Geschichte*, wyd. VI, München 1979.

³ *Bayerische Geschichte, Staat und Volk, Kunst und Kultur*, wyd. X, München 1985.

⁴ A. Kraus jest autorem syntezy *Geschichte Bayerns*, wyd. II, München 1988 oraz zwięzłego zarysu *Grundzüge der Geschichte Bayerns*, Darmstadt 1984.

⁵ W tym kontekście ilościowym autor może zbyt mało miejsca poświęcić tragicznemu okresowi 1933—1945 (s. 509—530), w którym elity bawarskie odegrały znaczną rolę u boku Hitlera.

oraz życia stanowego. Część III⁶ obejmuje lata 1500—1800. W tej to epoce, zwłaszcza od początku XVIII w., Bawaria podejmuje czas jakiś dążenia do zajęcia pierwszoplanowej pozycji w Rzeszy Niemieckiej. Najważniejszy może okres w dziejach państwa bawarskiego to lata 1745—1800 — wielka polityka reform w duchu oświeconego absolutyzmu za elektora Maksymiliana III Józefa (1745—1777) i Karola Teodora (1777—1799)⁷. Po wielkich wstrząsach epoki napoleońskiej, które przyniosły Bawarii tytuł królewski, kraj ten pod rządami swych w niejednym ekscentrycznych władców⁸ tracąc z czasem swe polityczne znaczenie (zwłaszcza po 1866 r.) zachowuje przecież aż po I wojnę światową swe ogromne miejsce w kulturze niemieckiej dzięki roli Monachium. Tej roli kulturalnej Monachium w nazbyt może tu związanych słowach autora nieco zabrakło. Epokę tę autor ujmie jako dzieje Królestwa Bawarskiego (1800/1806—1918, s. 361—463). Republika bawarska, okres hitlerowski i obszernie potraktowana epoka powojenna zamykają rozważania autora. Nie otrzymaliśmy natomiast żadnej próby odautorskiego podsumowania. Czytelnik, może zwłaszcza cudzoziemiec, odczuwa pewien niedosyt zastanawiając się, czy istnieje poczucie tożsamości Bawarczyków wypływające z ich historii i z jakich elementów ewentualnie się składa. Być może w dobie nieufnego traktowania przez socjologów wszelkich stereotypów trudno się historykowi awanturować w niejasnej dziedzinie kształtowania się i przemian mentalności zbiorowej. Myślę jednak, iż byłoby wielce użyteczne tej kwestii poświęcić uwagę, nawet jeżeli jest to dziedzina, w której sady intuicyjne przeważają nad sądami, które można kwantytatywnie uzasadnić.

W sumie otrzymaliśmy przejrzysty i łatwy w użyciu zarys dziejów terytoriów bawarskich. Takiego zarysu doprowadzonego do naszych czasów nie posiada wiele krajów niemieckich. Jest to zasługą autora, której nie pomniejsza fakt, iż miał w okresie powojennym kilku cennych poprzedników.

Stanisław Salmonowicz

Janet L. Abu-Lughod, *Before European Hegemony. The World System A.D. 1250—1350*, Oxford University Press, New York — Oxford 1989, s. XVII, 443.

Ta inspirująca do wielu przemyśleń praca wyrosła, jak można sądzić, z następujących założeń: historia świata nie jest mechaniczną sumą dziejów różnych jego części, ale ma też zjawiska łączne, które pozwalają mówić o wspólnej, globalnej, rzeczywiście powszechnej przeszłości cywilizacji ludzkiej. Te wspólne elementy — to przede wszystkim kontakty gospodarcze. Oczywiście nie odgrywały one zawsze jednakowo dużej roli. Nie budzą one wątpliwości w czasach tworzenia się systemu gospodarki świata w epoce nowożytnej (acz też w różnym zakresie

⁶ Por. obok licznych prac szczegółowych rozprawę *Geld als Instrument europäischer Machtpolitik im Zeitalter des Merkantilismus. Studien zu den finanziellen und politischen Beziehungen der Wittelsbacher Territorien Kurbayern, Kurpfalz und Kurköln mit Frankreich und dem Kaiser von 1715 bis 1740*, München 1978.

⁷ Polityka reform była kontynuowana przez wielkiego polityka M.J. von Montgelasa w latach 1800—1817 stanowiąc w niejednym paralele do reform Steina-Hardenberga w Prusach.

⁸ Chodzi tu o głośnego z romansu z Lolą Montez króla Ludwika I (1825—1848) obalonego przez Wiosnę Ludów oraz Ludwika II (1864—1886), mecenasa artystów, który po odsunięciu go od tronu z powodu choroby umysłowej (został ubezwłasnowolniony) zakończył życie w niejasnych okolicznościach.